

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-87>

УДК 338.439

ПОДСОХА Анна

Сумський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0001-8710-6948>

КОНОНЕНКО Олег

Полтавський університет економіки і торгівлі

<https://orcid.org/0009-0005-3731-7575>

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОТРИМАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В ФОРМУВАННІ ПРОПОЗИЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті досліджено інструментарій забезпечення продовольчої безпеки на етапі формування пропозиції агропродовольчої продукції, акцентуючи увагу на його трансформації в умовах глобальних і воєнних викликів. Обґрунтовано, що в сучасному турбулентному світі продовольча безпека вийшла за межі вузькогалузевої категорії та стала ключовим елементом національної безпеки, що вимагає розробки комплексного, адаптивного та багатокомпонентного інструментарію державного регулювання.

Автори систематизували та класифікували інструменти державного впливу за їхнім функціональним призначенням, виділивши чотири ключові групи: економічні, нормативно-правові, інфраструктурні та інституційні. Досліджено взаємозв'язок цих груп, доведено їхній синергетичний ефект, де дієвість одного інструменту (наприклад, субсидій) безпосередньо залежить від наявності та якості іншого (наприклад, інфраструктури зберігання та транспортування).

Аналіз показав, що не існує універсального набору інструментів: їхня оптимальна комбінація залежить від зовнішніх умов. За умов стабільного розвитку домінують економічні та ринково-орієнтовані нормативно-правові важелі, тоді як в умовах глибоких криз, як-от повномасштабна війна в Україні, на перший план виходять інфраструктурні та інституційні інструменти. Війна стала "стрес-тестом" для продовольчої системи, виявивши її критичну залежність від експорту сировини та концентрації логістики, що поставило під загрозу всю систему.

Основним висновком є необхідність фундаментальної трансформації аграрної політики України. Стратегія повоєнного відновлення має бути спрямована не на просте «відновлення як було», а на побудову нової, більш стійкої моделі з домінуванням глибокої переробки, диверсифікації та децентралізації продовольчих систем. Це вимагає цілеспрямованого застосування інвестиційних, податкових, регуляторних та інфраструктурних інструментів для стимулювання інвестицій у переробку промисловість і розвиток локальних ланцюгів постачання.

Ключові слова: Продовольча безпека, державне регулювання, аграрний сектор, інструментарій, пропозиція агропродовольчої продукції, воєнні виклики, повоєнне відновлення, сталий розвиток, інфраструктурні інструменти, інституційні інструменти.

PODSOKHA Anna

Sumy National Agrarian University

KONONENKO Oleh

Poltava University of Economics and Trade

TOOLKIT FOR ENSURING FOOD SECURITY IN SHAPING THE SUPPLY OF AGRIFOOD PRODUCTS

The article examines the toolkit for ensuring food security at the stage of agrifood supply formation, focusing on its transformation amidst global and military challenges. It is substantiated that, in today's turbulent world, food security has moved beyond a narrow sectoral category to become a key element of national security, requiring the development of a comprehensive, adaptive, and multi-component toolkit for state regulation.

The authors systematize and classify state-influence instruments by functional purpose, identifying four key groups: economic, legal, infrastructural, and institutional. The study explores the interconnectedness of these groups, demonstrating their synergistic effect: the effectiveness of one instrument (e.g., subsidies) depends on the existence and quality of another (e.g., infrastructure for storage and transportation).

The analysis shows that there is no universal set of instruments; their optimal combination depends on external conditions. In periods of stable development, economic and market-oriented legal tools dominate, while in deep crises, such as the full-scale war in Ukraine, infrastructural and institutional instruments become paramount. The war served as a "stress test" for the food system, revealing its critical dependence on raw material exports and logistical concentration, which put the entire system at risk.

The main conclusion is the necessity of a fundamental transformation of Ukraine's agrarian policy. The post-war recovery strategy should not aim for simple "rebuilding as it was" but for building a new, more resilient model with a dominance of deep processing, diversification, and decentralization of food systems. This requires a targeted application of investment, tax, regulatory, and infrastructural instruments to stimulate investment in the processing industry and the development of local supply chains.

Keywords: Food security, state regulation, agricultural sector, toolkit, agrifood supply, wartime challenges, post-war recovery, sustainable development, infrastructural instruments, institutional instruments.

Стаття надійшла до редакції / Received 12.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 14.10.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Продовольча безпека в сучасному турбулентному світі трансформувалася з вузькогалузевої аграрної категорії на один із наріжних каменів національної безпеки, ключовий фактор соціальної стабільності та індикатор економічної стійкості держави. Загострення глобальних викликів, таких як безпрецедентні кліматичні зміни, що порушують усталені цикли агровиробництва, пандемічні шоки, що розривають глобальні ланцюги постачання, та, особливо, повномасштабні воєнні конфлікти, що ведуть до фізичного знищення виробничого потенціалу, виводять проблему забезпечення населення продовольством на найвищий рівень стратегічного пріоритету. Агресія російської федерації проти України не лише спричинила гуманітарну кризу в самій країні, але й спровокувала глобальні збої на продовольчих ринках, наочно продемонструвавши крихкість світової продовольчої системи та її залежність від стабільності ключових країн-виробників.

У цих умовах наукове та практичне осмислення проблеми виходить за межі простого нарощування валового виробництва сільськогосподарської продукції. Центальною проблемою стає формування комплексного, адаптивного та багатокомпонентного інструментарію, здатного гарантувати не просто наявність достатніх обсягів продовольства, а й стабільну, фізично та економічно доступну пропозицію агропродовольчої продукції для всіх без винятку соціальних та демографічних груп населення за будь-яких, навіть найбільш екстремальних, умов. Аналіз цієї проблематики доцільно проводити крізь призму чотирьох фундаментальних стовпів продовольчої безпеки, визнаних світовою спільнотою: фізична наявність продовольства, економічний та фізичний доступ до нього, належне використання (якість та безпечність) і, що є критично важливим у контексті сучасних загроз, стабільність усіх трьох попередніх компонентів у часі. Саме на етапі формування пропозиції закладаються основи для реалізації цих компонентів, що визначає виняткову актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є систематизація, комплексний аналіз та характеристика інструментарію державного впливу на забезпечення продовольчої безпеки на етапі формування пропозиції агропродовольчої продукції, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо його адаптації та пріоритезації в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: узагальнення теоретичних підходів до проблеми державного регулювання агропродовольчої сфери; класифікація та характеристика інструментів за функціональними групами; аналіз їх взаємозв'язку та синергетичного ефекту; оцінка деформації продовольчої системи України внаслідок воєнних дій; обґрунтування пріоритетних напрямів застосування інструментарію для забезпечення стійкості національної продовольчої системи.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади державного регулювання аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки мають глибоке коріння у працях провідних вітчизняних вчених, чиї дослідження сформували міцний фундамент для сучасного аналізу. Еволюція наукової думки в цьому напрямі демонструє послідовний і логічний перехід від осмислення загальних макроекономічних трансформацій до детального аналізу мікроекономічної ефективності та ринкових механізмів, що в сукупності створює цілісне уявлення про складність та багаторівневість досліджуваної проблеми. Фундаментальні дослідження академіка П. Т. Саблука [1, 2] дозволили системно осмислити глибинні трансформаційні процеси в аграрному секторі України в період переходу до ринкової економіки, обґрунтовуючи об'єктивну необхідність вираженої державної політики для забезпечення його сталого та збалансованого розвитку. Його праці заклали макроекономічний фундамент для розуміння ролі держави не як директивного органу, а як регулятора, що створює сприятливі інституційні та економічні умови для функціонування аграрних ринків.

Розвиваючи ці ідеї та поглиблюючи аналіз до рівня первинних виробничих структур, В.Я. Месель-Веселяк [3] зосередив свої наукові пошуки на питаннях ефективності аграрного виробництва та механізмах його державної підтримки. Він глибоко проаналізував, як конкретні інструменти, зокрема субсидії, дотації та кредитна політика, впливають на економічні результати господарювання аграрних підприємств різних форм власності та розмірів. Таким чином, його дослідження дозволили перейти від загальних стратегічних рамок до оцінки дієвості конкретних тактичних важелів впливу на виробників, що є основою формування пропозиції. Критично важливим доповненням до цього є глибокий аналіз цінових механізмів, здійснений

О. М. Шпичаком, який розкрив складну, багатофакторну природу ціноутворення на агропродовольчому ринку та обґрунтував ключову роль держави у згладжуванні надмірних цінових коливань [4]. Його праці показали, що без ефективного регулювання цін, яке забезпечує економічну доступність продовольства для споживачів і водночас гарантує прийнятний рівень рентабельності для виробників, досягнення продовольчої безпеки є неможливим.

Така траєкторія наукового пошуку, від макроекономічних засад аграрної реформи до мікроекономічних стимулів ефективності та ринкових інструментів цінової стабілізації, свідчить не про розрізненість досліджень, а про комплексне, багаторівневе осмислення проблеми. Спочатку необхідно було зрозуміти загальні структурні зміни в економіці та визначити роль держави в нових умовах, що стало

предметом аналізу П.Т. Саблука [2]. Потім, у межах цих нових правил, виникла потреба зрозуміти, як стимулювати основних гравців – агропідприємства – до ефективної роботи, що є полем досліджень В. Я. Месель-Веселяка. Нарешті, коли продукція вироблена, ключовим стає механізм її розподілу та забезпечення доступності для кінцевого споживача, що неможливо без глибокого аналізу цінних важелів, як це було зроблено О. М. Шпичаком. Цей логічний ланцюжок доводить, що сучасний інструментарій забезпечення продовольчої безпеки має бути інтегрованою системою, яка одночасно враховує всі три рівні: макроекономічну політику, стимули для виробників та регулювання ринкових цін. Ігнорування хоча б одного з цих компонентів неминуче призводить до розбалансування всієї продовольчої системи та робить її вразливою до зовнішніх і внутрішніх шоків.

Водночас, сучасні наукові дослідження розширюють цю проблематику, акцентуючи увагу на нових викликах, що виникли внаслідок глобалізації та повномасштабної війни. Зокрема, Байдала В. та Якимовська А. [5] розглядають питання продовольчої безпеки крізь призму глобальних викликів, інтегруючи бізнес-моделі в процес забезпечення продовольством. Такий підхід є логічним продовженням попередніх досліджень, адже він враховує потреби адаптації аграрного сектору до стандартів Європейського Союзу, як це висвітлено у роботі Антонюк К. І. [6]. Сучасні дослідження [7, 8] поєднує глибокий теоретичний аналіз з практичним осмисленням реальних загроз, що формує новий, більш гнучкий та адаптивний інструментарій державної політики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація, комплексний аналіз та характеристика інструментарію державного впливу на забезпечення продовольчої безпеки на етапі формування пропозиції агропродовольчої продукції, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо його адаптації та пріоритезації в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інструментарій забезпечення продовольчої безпеки на етапі формування пропозиції є складною системою взаємопов'язаних важелів, які доцільно класифікувати за їх функціональним призначенням на економічні, нормативно-правові, інфраструктурні та інституційні (рисунк 1). Такий підхід дозволяє уникнути простого переліку заходів і розкрити їх системний характер, а також показати, як інструменти різних груп доповнюють один одного для досягнення спільної мети — формування стабільної, якісної та доступної пропозиції продовольства.

Економічні інструменти є найбільш поширеною та прямою формою державного втручання, спрямованою на корекцію ринкових механізмів з метою збільшення обсягів виробництва та забезпечення цінової доступності продовольства. До цієї групи належить пряма та непряма державна підтримка виробників, яка може реалізовуватися через субсидії на одиницю оброблюваної площі, дотації на виробництво пріоритетних видів продукції (наприклад, у тваринництві), а також програми здешевлення кредитів для аграріїв [9]. Ці заходи безпосередньо впливають на структуру собівартості продукції, знижуючи фінансове навантаження на виробника, та підвищують інвестиційну привабливість галузі, стимулюючи розширення виробництва та впровадження нових технологій.

Важливим важелем є податкова політика. Застосування спеціальних режимів оподаткування, як-от єдиний податок четвертої групи для сільгоспвиробників в Україні, дозволяє спростити адміністрування та зменшити податковий тиск, що є особливо важливим для малих та середніх господарств. Водночас механізми адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) можуть як стимулювати, так і стримувати розвиток, тому їх налаштування вимагає виваженого підходу для забезпечення стабільного фінансового стану виробників.

Окремий блок економічних інструментів пов'язаний із цінним регулюванням, яке спрямоване на згладжування ринкових коливань та захист як споживачів від надмірного зростання цін, так і виробників від їх обвалу [10]. До таких інструментів належать встановлення мінімальних гарантованих або максимальних роздрібних цін на соціально значущі продукти, а також проведення товарних та фінансових інтервенцій державними агентами. Товарні інтервенції передбачають продаж продукції з державних резервів на ринок для зниження цін у періоди дефіциту або, навпаки, її закупівлю для підтримки цін у роки високого врожаю. Однак застосування цих інструментів несе значні ризики: жорстке фіксування цін може призвести до виникнення дефіциту, розвитку "чорного ринку" та втрати стимулів для виробників, тому вимагає надзвичайно обережного та тимчасового застосування.

Якщо економічні інструменти впливають переважно на кількість та ціну пропозиції, то нормативно-правові формують її якісні параметри та забезпечують збалансоване функціонування ринку. Ключову роль у цій групі відіграють стандартизація та сертифікація продукції. Впровадження та контроль за дотриманням технічних регламентів, державних стандартів, а також міжнародних систем управління безпечністю харчових продуктів (наприклад, HACCP, ISO) є фундаментальною умовою для захисту здоров'я споживачів та формування пропозиції якісного та безпечного продовольства. Дотримання суворих фітосанітарних та ветеринарних норм не лише захищає внутрішній ринок, але й є обов'язковою передумовою для доступу національної продукції на преміальні зовнішні ринки, зокрема ринок Європейського Союзу.

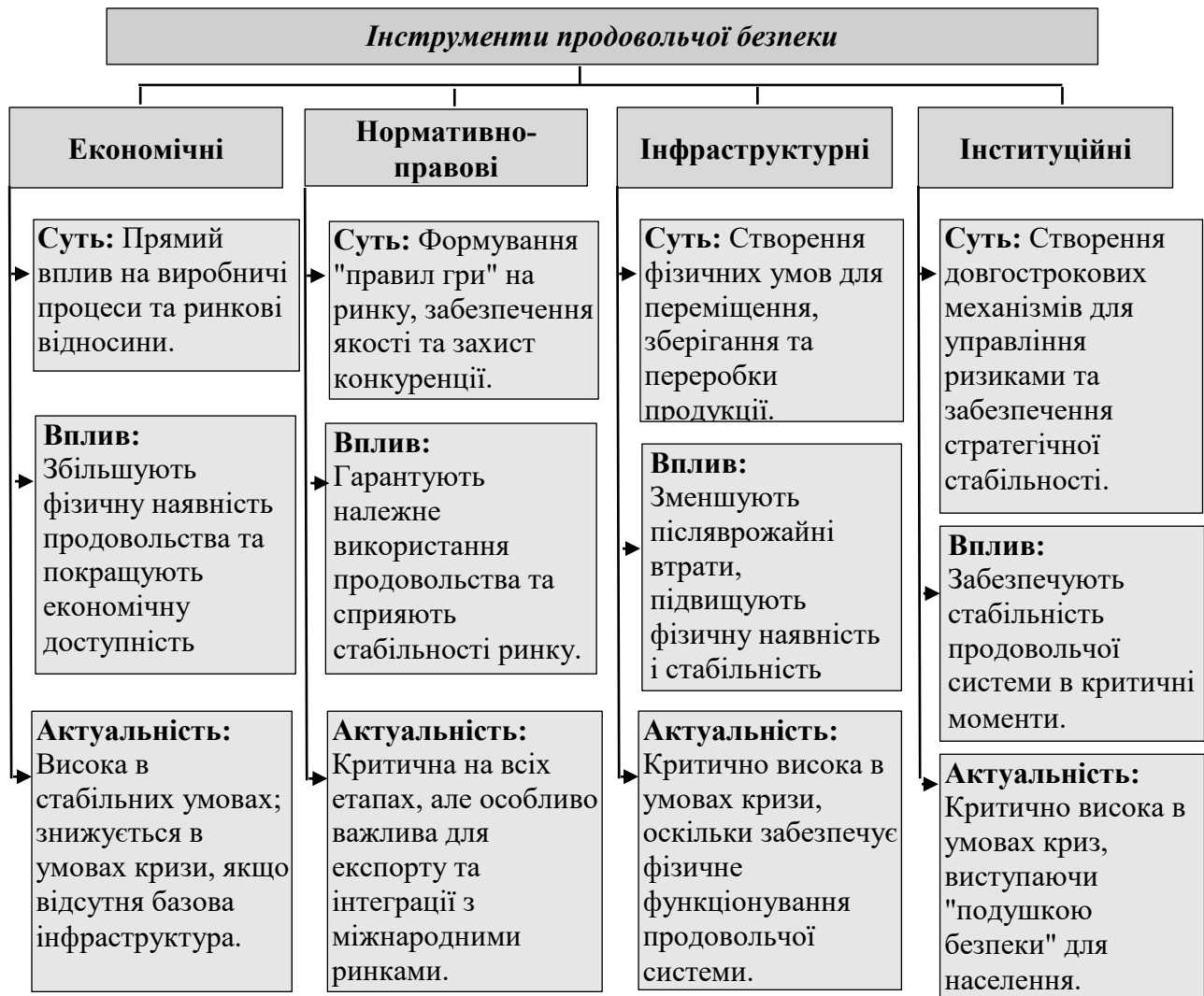

Рис. 1. Інструменти продовольчої безпеки. Вплив на продовольчу безпеку та актуальність в умовах стабільності та кризи
Джерело: розроблено автором.

Важливим інструментом є регулювання ринкової концентрації через антимонопольне законодавство. Його застосування дозволяє запобігати зловживанням монопольним становищем з боку великих агрохолдингів, переробних підприємств чи торговельних мереж, які можуть диктувати не вигідні умови дрібнішим виробникам або необґрунтовано завищувати ціни для споживачів. Забезпечення справедливої конкуренції є запорукою стабільного розвитку всього сектору та підтримки різноманіття форм господарювання.

Зовнішньоекономічне регулювання також є потужним інструментом впливу на внутрішню пропозицію. Застосування тарифних (імпортні та експортні мита) та нетарифних (квотування, ліцензування) обмежень дозволяє державі захищати внутрішній ринок від надлишкового імпорту, який може підірвати національне виробництво, або ж обмежувати експорт стратегічно важливих продуктів у періоди загрози внутрішнього дефіциту. Гнучке використання цих інструментів дає змогу керувати товарними потоками та підтримувати баланс між попитом та пропозицією на внутрішньому ринку.

Наявність сучасної та розгалуженої інфраструктури є критичною передумовою для ефективного функціонування всієї продовольчої системи. Без неї навіть рекордно високі врожаї не можуть бути трансформовані в реальну пропозицію для споживача. Розвиток логістики та потужностей для зберігання продукції відіграє тут центральну роль [11]. Це включає будівництво та модернізацію елеваторних комплексів, овоче- та фруктовосховищ, складських приміщень, обладнаних системами клімат-контролю, а також розвиток "холодових ланцюгів" для зберігання та транспортування продукції, що швидко псується. Недостатня кількість та застарілість інфраструктури зберігання призводить до колосальних післяврожайних втрат, які, за деякими оцінками, можуть сягати 20-30% від вирощеного врожаю, що є прямим зменшенням обсягу пропозиції на ринку. Ефективна транспортна інфраструктура, включаючи автомобільні шляхи, залізницю та портові термінали, є не менш важливою для швидкого та з мінімальними витратами доправлення продукції від поля до споживача.

Іншим важливим інфраструктурним елементом є інформаційно-консультаційне забезпечення агровиробників. Створення та підтримка державних дорадчих служб, розробка цифрових платформ з агрономічною інформацією, прогнозами погоди, ринковими цінами, а також впровадження систем точного землеробства та супутникового моніторингу посівів дозволяють виробникам приймати більш обґрунтовані рішення, оптимізувати використання ресурсів та підвищувати врожайність. Це є непрямим, але дуже потужним інструментом збільшення пропозиції через підвищення ефективності виробництва.

Ефективність економічних стимулів, таких як субсидії, безпосередньо залежить від наявності відповідної інфраструктури. Наприклад, якщо держава стимулює фермера вирощувати зерно, і він отримує рекордний врожай, але найближчий елеватор переповнений, а дороги до порту чи переробного заводу знаходяться в незадовільному стані, то значна частина вирощеного продукту може бути втрачена або її транспортування стане економічно не вигідним. У такому випадку економічний інструмент не досягає своєї кінцевої мети – забезпечення стабільної та доступної пропозиції. Це демонструє, що державна політика має бути комплексною, поєднуючи фінансову підтримку з інвестиціями в інфраструктурний розвиток.

Інституційні інструменти створюють довгострокові рамки та механізми для забезпечення стабільності продовольчої системи, особливо в умовах криз та надзвичайних ситуацій. Центральне місце серед них посідають державні стратегічні резерви. Такі інституції, як Держрезерв та в минулому Аграрний фонд, виконують функцію "подушки безпеки", накопичуючи запаси ключових продовольчих товарів (зерно, цукор, м'ясні консерви) у сприятливі періоди та здійснюючи товарні інтервенції для запобігання дефіциту та різким стрибкам цін під час неврожаїв, стихійних лих чи воєнних дій. Належне функціонування системи державних резервів є запорукою стабільності пропозиції в найбільш критичні моменти.

Механізм форвардних закупівель (державного замовлення) є ще одним важливим інституційним інструментом. Укладаючи з фермерами контракти на майбутню поставку продукції за заздалегідь визначеною ціною, держава вирішує одразу два завдання: гарантує виробникам збут та стабільний дохід, що стимулює їх до виробництва, і водночас планомірно формує державні запаси продовольства. Це дозволяє знизити ринкову невизначеність для аграріїв та підвищити керованість продовольчої системи.

У довгостроковій перспективі найважливішим інституційним інструментом є розвиток людського капіталу. Інвестиції в систему аграрної освіти та науки, створення програм підвищення кваліфікації для фермерів та менеджерів агропідприємств, підтримка наукових досліджень у галузі селекції, агротехнологій та біотехнологій формують основу для інноваційного розвитку сектору [12]. Висококваліфіковані фахівці здатні швидше адаптуватися до нових викликів, впроваджувати ресурсозберігаючі технології та підвищувати продуктивність, що є запорукою довгострокової стійкості та конкурентоспроможності національної пропозиції агропродовольчої продукції.

Таблиця 1.

Матриця інструментів забезпечення продовольчої безпеки в системі формування пропозиції

Тип інструменту	Приклади інструментів	Цільовий компонент продовольчої безпеки	Очікуваний результат на пропозицію
Економічний	Прямі субсидії, пільгові кредити, податкові стимули	Економічна доступність, Фізична наявність	Збільшення обсягів виробництва, зниження собівартості, підвищення цінової доступності
Нормативно-правовий	Стандарти якості (НАССР), експортні квоти, антимонопольне законодавство	Безпечність та якість (Використання), Стабільність	Підвищення якості та безпечності продукції, захист внутрішнього ринку, стабілізація пропозиції
Інфраструктурний	Будівництво зернохосвищ, розвиток "холодових ланцюгів", логістичні хаби	Фізична наявність, Стабільність	Зменшення післяврожайних втрат, підвищення ефективності та швидкості постачання, розширення географії збуту
Інституційний	Державний резерв, форвардні закупівлі, аграрна освіта	Стабільність, Фізична наявність	Запобігання дефіциту в кризові періоди, гарантування збуту виробникам, підвищення інноваційності сектору

Джерело: створено автором

Аналіз показує, що в стабільних економічних умовах домінуючу роль відіграють економічні та ринково-орієнтовані нормативно-правові інструменти, які спрямовані на підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Однак в умовах глибоких криз, таких як війна чи масштабні природні катаклізми, відбувається зміна пріоритетів. У таких ситуаціях на перший план виходять інфраструктурні та інституційні інструменти. Стійкість логістичних шляхів та наявність державних резервів стають фундаментальними факторами виживання продовольчої системи, без яких економічні важелі, такі як кредитування чи субсидії, втрачають будь-який сенс. Це свідчить про наявність прихованої ієрархії інструментів, яка проявляється залежно від рівня зовнішніх загроз, і вимагає від державної політики гнучкості та здатності динамічно змінювати акценти.

Повномасштабне вторгнення російської федерації стало безпрецедентним "стрес-тестом" для продовольчої системи України, завдавши їй системних та багатовимірних збитків. Аналіз наслідків війни виявляє не лише прямі втрати, але й глибокі структурні деформації, що вимагає кардинальної адаптації та

переосмислення всього інструментарію забезпечення продовольчої безпеки. Прямі наслідки включають фізичне руйнування аграрної інфраструктури (елеваторів, переробних підприємств, портів), окупацію значних площ сільськогосподарських угідь, масштабне мінування полів, що виводить їх з обігу на роки, а також втрату техніки та людського капіталу. Ключовим ударом стала морська блокада українських портів, через які до війни експортувалася лівова частка агропродукції, що призвело до колапсу традиційних логістичних ланцюгів та поставило під загрозу не лише експортний потенціал, але й внутрішню продовольчу стабільність через надлишок продукції в одних регіонах та її дефіцит в інших [13].

Ця криза не просто завдала шкоди, вона оголила фундаментальні вразливості довоєнної моделі українського агросектору: надмірну залежність від експорту сировини (переважно зернових та олійних культур) та критичну концентрацію експортної логістики в морських портах. До війни модель "виростили зерно – відвезли в порт – продали" була домінуючою та економічно ефективною з точки зору отримання валютної виручки. Однак блокада портів продемонструвала її крихкість, поставивши всю систему на межу колапсу. Це змусило терміново шукати альтернативні шляхи експорту через західні кордони ("Шляхи солідарності") та гостро поставило питання про необхідність розвитку глибокої переробки всередині країни. Таким чином, війна стала не лише трагедією, а й каталізатором для потенційної трансформації, що створює унікальну можливість для перебудови продовольчої системи на більш стійких, диверсифікованих та децентралізованих засадах.

У короткостроковій перспективі, в умовах триваючої війни, пріоритетність інструментів кардинально змінюється. На перший план виходять інфраструктурні та інституційні заходи, спрямовані на забезпечення фізичного функціонування продовольчих ланцюгів. Ключовими завданнями стають подальша розбудова та підвищення пропускної здатності альтернативних логістичних маршрутів, реалізація масштабних програм гуманітарного розмінування сільськогосподарських земель, а також посилення ролі державних резервів для оперативного забезпечення продовольством прифронтових та деокупованих територій [13]. Економічні інструменти також потребують адаптації: програми державної підтримки мають бути частково переорієнтовані з експортно-орієнтованих культур на стимулювання виробництва продукції, критично важливої для внутрішнього споживання, зокрема овочів, продукції тваринництва та харчової переробки, щоб уникнути залежності від імпорту та забезпечити повноцінний раціон для населення.

У довгостроковій перспективі, в рамках повоєнного відновлення, інструментарій має бути спрямований не на просте "відновлення як було", а на побудову нової, більш стійкої та конкурентоспроможної архітектури продовольчої системи. Стратегічним вектором має стати перехід від сировинної до переробної моделі агросектору. Це вимагає цілеспрямованого застосування інструментів для стимулювання інвестицій у створення сучасних переробних підприємств, що дозволить виробляти продукцію з високою доданою вартістю, створювати робочі місця та підвищувати економічну стійкість країни.

Євроінтеграційний курс України виступає потужним драйвером для модернізації. Необхідність гармонізації національних стандартів якості та безпечності з нормами ЄС вимагатиме значних інвестицій від виробників, але водночас відкриє доступ до європейського ринку та підвищить довіру до української продукції у світі [14]. Держава має підтримати цей процес через відповідні програми та консультативну допомогу.

Нарешті, одним із ключових уроків війни є необхідність децентралізації продовольчих систем. Надмірна концентрація виробництва та логістики в окремих регіонах робить систему вразливою. Тому стратегічним напрямом має стати розвиток локальних та регіональних продовольчих ринків, підтримка малих і середніх фермерських господарств, які орієнтовані на місцеве споживання, та створення коротких ланцюгів постачання "фермер-споживач" [15]. Така диверсифікація підвищить загальну стійкість системи до локальних збоїв у постачанні та сприятиме збалансованому розвитку сільських територій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що інструментарій забезпечення продовольчої безпеки на етапі формування пропозиції є складною, динамічною та багаторівневою системою, де ефективність досягається не застосуванням окремих, ізольованих заходів, а їхнім синергетичним поєднанням. Економічні, нормативно-правові, інфраструктурні та інституційні важелі є глибоко взаємопов'язаними, і дієвість одного інструменту часто визначається наявністю та якістю функціонування іншого. Наприклад, економічні стимули для виробництва втрачають сенс без належної інфраструктури для зберігання та транспортування продукції, а високі стандарти якості залишаються декларативними без дієвої системи державного контролю та інституційної спроможності.

Ключовим висновком є те, що не існує універсального, статичного набору інструментів, придатного для будь-яких умов. Оптимальна комбінація та пріоритетність їх застосування залежать від конкретної соціально-економічної ситуації, рівня розвитку ринків та, що найважливіше, від масштабу зовнішніх загроз. У періоди стабільного розвитку пріоритетними є ринково-орієнтовані економічні та регуляторні інструменти, спрямовані на підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Натомість у періоди глибоких криз, яскравим прикладом якої є повномасштабна війна в Україні, відбувається ієрархічний зсув: вирішальну роль

починають відігравати інфраструктурні та інституційні механізми, що забезпечують фізичну стійкість та керуваність продовольчих ланцюгів.

Для України, яка перебуває в умовах війни та на порозі масштабного повоєнного відновлення, стратегічним пріоритетом має стати фундаментальна трансформація продовольчої системи. Це передбачає свідомий відхід від сировинно-експортної моделі, що продемонструвала свою вразливість, до моделі з домінуванням глибокої переробки агропродукції та створенням високої доданої вартості всередині країни. Реалізація цього завдання вимагає цілеспрямованого застосування інвестиційних, податкових та регуляторних інструментів для залучення капіталу в переробну промисловість та логістичну інфраструктуру. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розробка економетричних моделей для кількісної оцінки синергетичного ефекту від одночасного застосування різних груп інструментів та створення адаптивних моделей державної політики, здатних гнучко реагувати на зміну зовнішніх умов, забезпечуючи довгострокову стійкість національної продовольчої безпеки.

Література

1. Саблук П. Т. Наукове обґрунтування інноваційного розвитку в аграрній сфері. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 16-25. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106016>
2. Агроекономічні трансформації в Україні: напрями та перспективи розвитку : монографія / Саблук П. Т. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 372 с.
3. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність виробництва в аграрних підприємствах та її державне регулювання. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 450 с.
4. Шпичак О.М. Ціноутворення на продукцію агропромислового комплексу в умовах ринкової трансформації. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 520 с.
5. Байдала В., Якимовська А. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів. *Економіка і управління бізнесом*. 2024. Вип.15(1). С. 56-70. DOI: [https://doi.org/10.31548/economics15\(1\).2024.049](https://doi.org/10.31548/economics15(1).2024.049)
6. Антонюк К. І. Забезпечення безпеки споживання в Україні в процесі євроінтеграції: теоретико-методологічні основи та прикладні аспекти : монографія. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2020. 452 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/monografiya.pdf>
7. Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропродовольчого комплексу України : монографія. / За ред. Л.В.Шинкарук. Київ. 2022. 306 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u317/2022_monografiya_prodovalcha_bezpeka.pdf
8. Крилов, Д. В. Продовольча безпека: теоретико-методологічні основи та місце в системі національної безпеки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. №11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-09>
9. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД).2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v>
10. Ульянченко О.В. Державна підтримка аграрного сектору економіки: ефективність та напрями вдосконалення. Харків: ХНАУ, 2016. 380 с.
11. Пчелянська Г.О. Формування інфраструктури продовольчої безпеки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018, № 4. С. 68-79. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/1wpYjk3JjXW9sEmj98Gi.pdf>
12. Вплив війни на українське сільське господарство. Київська школа економіки (KSE). 2024. URL: <https://kse.ua/ua/war-impacts-on-ukrainian-agriculture/>
13. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. Київська школа економіки (KSE). 2025. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
14. Приліпко Т. М., Богатко Н. М., Богатко А. Ф., Руснак Л. В., Вакуленко Н. О. Аналіз міжнародного законодавства щодо харчової безпеки *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2025. № 47. DOI: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-2.29>
15. Данкевич, В. Є., Захаріна О. В., Шевчук А. В., Ловинюк О. Г. Стратегічне планування розвитку громад в контексті реформи децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.11.4>

References

1. Sabluk, P. T. (2021). Naukove obgruntuvannya innovatsiynoho rozvytku v ahrarnii sferi [Scientific substantiation of innovative development in the agrarian sector]. *Ekonomika APK*, 6, 16–25. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106016>
2. Sabluk, P. T. (2016). *Ahroekonomiczni transformatsii v Ukraini: napriamy ta perspektivy rozvytku* [Agroeconomic transformations in Ukraine: Directions and prospects of development]. Kyiv: NNTs "IAE".
3. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2012). *Efektivnist vyrobnytstva v ahrarnykh pidpriemstvakh ta yii derzhavne rehuliuвання* [Production efficiency in agricultural enterprises and its state regulation]. Kyiv: NNTs IAE.

4. Shpychak, O. M. (2009). *Tsinoiutvorennia na produktsiiu ahropromyslovoho kompleksu v umovakh rynkovoi transformatsii* [Pricing of agro-industrial complex products under market transformation]. Kyiv: NNTs IAE.
5. Baidala, V., & Yakymovska, A. (2024). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Ensuring food security in conditions of global challenges]. *Ekonomika i upravlinnia biznesom*, 15(1), 56–70. [https://doi.org/10.31548/economics15\(1\).2024.049](https://doi.org/10.31548/economics15(1).2024.049)
6. Antoniuk, K. I. (2020). *Zabezpechennia bezpeky spozhyvannia v Ukraini v protsesi yevrointehratsii: teoretyko-metodolohichni osnovy ta prykladni aspekty* [Ensuring consumption safety in Ukraine during EU integration: theoretical-methodological basis and applied aspects]. Zaporizhzhia: FOP Mokshanov V. V. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/monografiya.pdf>
7. Shynkaruk, L. V. (Ed.). (2022). *Prodovolcha bezpeka: svitovi tendentsii ta mozhlyvosti ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy* [Food security: global trends and opportunities for Ukraine's agri-food complex]. Kyiv. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u317/2022_monografiya_prodovolcha_bezpeka.pdf
8. Krylov, D. V. (2024). Prodovolcha bezpeka: teoretyko-metodolohichni osnovy ta mistse v systemi natsionalnoi bezpeky [Food security: theoretical-methodological foundations and place in the national security system]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-09>
9. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (NISD). (2023). *Kliuchovi polityky ta zakhody dlia pidtrymky ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Key policies and measures to support Ukraine's agrarian sector under martial law]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v>
10. Uliianchenko, O. V. (2016). *Derzhavna pidtrymka ahrarynoho sektoru ekonomiky: efektyvnist ta napriamy vdoskonalennia* [State support of the agrarian sector: efficiency and improvement directions]. Kharkiv: KhNAU.
11. Pchelianska, H. O. (2018). Formuvannia infrastruktury prodovolchoi bezpeky [Formation of food security infrastructure]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 4, 68–79. <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/1wpYjk3JjXW9sEmj98Gi.pdf>
12. Kyiv School of Economics (KSE). (2024). *Vplyv viiny na ukrainske silske hospodarstvo* [Impact of the war on Ukrainian agriculture]. <https://kse.ua/ua/war-impacts-on-ukrainian-agriculture/>
13. Kyiv School of Economics (KSE). (2025). *Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinyvan vnaslidok viiskovoi ahresii rosii (stanom na lystopad 2024 roku)* [Report on direct infrastructure losses due to Russia's military aggression (as of November 2024)]. https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
14. Prylipko, T. M., Bohatko, N. M., Bohatko, A. F., Rusnak, L. V., & Vakulenko, N. O. (2025). Analiz mizhnarodnoho zakonodavstva shchodo kharchovoi bezpeky [Analysis of international legislation on food safety]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, 47. <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2025-2.29>
15. Dankevych, V. Ye., Zakharina, O. V., Shevchuk, A. V., & Lovyniuk, O. H. (2022). Stratehichne planuvannia rozvytku hromad v konteksti reformy detsentralizatsii [Strategic planning of community development in the context of decentralization reform]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.11.4>